

CĂNTAREA LITURGICĂ ORTODOXĂ ȘI NOILE MEDII DE COMUNICARE

Dr. Pr. Vasile Grăjdian

A. Între Tradiție și modernitate. Teologie

Biserica Ortodoxă și cultul său pot fi descrise ca fiind (deosebit de) tradiționale. Muzica liturgică în Biserica Ortodoxă, ca parte a cultului său, este caracterizată de asemenea de câteva aspecte tradiționale: ea este «cântare» (doar muzica vocală este îngăduită), monodică (după rădăcinile sale bizantine) sau de o polifonie/armonie nu excesiv de dezvoltată (precum folosirea ison-ului, spre exemplu) și rămâne credincioasă Octoihului (adică celor opt glasuri bisericesti).

Faptul că muzica liturgică ortodoxă este doar «cântare» (muzică vocală) și nici un fel de instrumente muzicale nu sunt permise poate trezi întrebări referitoare și la folosirea noilor medii de comunicare în (legătură cu) muzica liturgică ortodoxă - în cazul că aceste medii pot fi considerate instrumente sau un fel de instrumente muzicale. Radio-ul, televiziunea, mai nou Internet-ul și nenumăratele tipuri de înregistrări (începând cu fonograful și până la ultimele CD-uri sau DVD-uri), toate sunt instrumente cu caracter tehnic, care colportează multă muzică, dar ele nu sunt tradiționale - ele nu sunt lucruri vechi, bine verificate în timp. Ele au apărut doar în ultimele unul-două secole de istorie.

Pentru o analiză mai profundă a problemei este necesar să încercăm o mai bună înțelegere a interzicerii instrumentelor muzicale în muzica liturgică ortodoxă, deoarece pare să existe un oarecare substrat teologic în spatele acestei interdicții. Și cea mai importantă pare să fie legătura strânsă a cântării liturgice cu realitatea (inter)personală a slujbelor ortodoxe.

Ce vrea să însemne această realitate (inter)personală a slujbelor ortodoxe? Orice slujbă creștină își are originea în prezența Mântuitorului Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, în mijlocul oamenilor. Dumnezeu întrupat ca ființă umană, Iisus Hristos a venit să se adreseze/să vorbească omului în mod direct, pentru a învăța/a propovădui calea spre Mântuire într-un dialog, față către față, la fel ca în Rai (Fac.2-3) și conform naturii personale a omului (persoană/prosopon - „față către față”) - a omului făcut „după chipul și asemănarea” lui Dumnezeu (Fac.1, 26) și alcătuit din trup și suflet (Fac.2,7).

Mântuitorul nu și-a manifestat puterea prin intermediul vreunor instrumente (tehnice) sau prin vreun fel de instrumente media (cu excepția poate a unor minuni singulare, care puteau avea și un caracter paradigmatic), ci a descoperit puterea cuvântului dialogal, între simple ființe umane. De-a lungul întregii istorii a Bisericii, și poate mai mult în partea ortodoxă a Bisericii, Tradiția a păstrat acest aspect al dialogului direct cu Dumnezeu, ca între persoane, un dialog cu Dumnezeu cel prezent, dialog posibil în cadrul slujbelor bisericesti, în lumina Harului Dumnezeiesc, a lucrării Duhului Sfânt.

Cântarea liturgică, ca și cuvânt împodobit, ca și cuvânt cântat (neobișnuit a fi cântat în această lume, dar obișnuit a fi cântat de către îngeri în ceruri), nu are nevoie de vreun alt fel de «mediu» pentru vreun fel de «comunicare», deoarece scopul slujbei bisericesti - și a cântării sale - este realizarea plenitudinii comuniunii.

După atâtea secole (două milenii) de viață liturgică în cadrul Tradiției, ce ar putea aduce nou cele câteva noi medii de comunicare cu caracter tehnic? Dacă această eventuală noutate este importantă pentru mântuirea omului (scopul creștinismului), atunci este important de asemenea de înțeles dacă este posibilă vreo relație, vreo legătură teologică între respectivele noi medii de comunicare și sensul (inter)personal al slujbelor ortodoxe, ca o posibilă corelare cu viața liturgică din Biserica Ortodoxă.

B. Noile medii de comunicare și elementele liturgice tradiționale

a. Câteva vechi simboale liturgice: Biblia - ca scriere, icoana - ca imagine și clopotul – ca sunet și instrument (muzical)

Noile medii de comunicare operează cu scrieri (tipărituri, e-mail, Internet etc.), imagini (fotografii, cinema, televiziune, DVD-uri etc.) și sunete (telefonul, radio-ul, diversele fonografii, CD-uri, Mp3 etc.) - toate acestea produse și transmise/comunicate cu/prin instrumente tehnice (materiale). Pentru a cerceta posibila integrare a unor astfel de medii instrumentale în slujbele ortodoxe, poate fi folositoare comparația noilor medii cu câteva vechi simboale liturgice, a căror aparență materială și instrumentală este (pare) apropiată noilor medii - ca scriere, imagine sau sunet.

Unul dintre cele mai importante simboale liturgice creștine îl constituie Sfintele Scripturi ale Bibliei. În formă manuscrisă sau tipărită, Cuvântul scris al lui Dumnezeu își revelează întreaga sa putere dătătoare de viață prin citirea și interpretarea (tâlcuirea) sa în sfintele aslujbe ale Bisericii Ortodoxe și mai ales la Sfânta Liturghie. În acest cadrul liturgic Cuvântul lui Dumnezeu creează comuniune (inter-personală) între credincioși. Astfel Biblia este legată din punct de vedere spiritual de slujba bisericească - și de caracterul (inter)personal al acesteia.

O tratare mass-mediatică a Bibliei, în sensul tipăririi și distribuirii de masă a cărții, pare să favorizeze o abordare protestantă («pro-testament») a Cuvântului lui Dumnezeu. Spre o astfel de concluzie ne poate conduce, spre exemplu, relativa sincronizare istorică și geografică, în secolele XV-XVI și în aria Europei Occidentale, între apariția protestantismului și tiparul lui Gutenberg, împreună cu alfabetizarea școlară generală - aceasta din urmă pentru a ajuta lectura individuală a Bibliei tipărite și distribuite tuturor. (În paranteză și tot din punct de vedere istoric și geografic, începând cu sec.al XV-lea, este de menționat și scăderea influenței Bisericii Ortodoxe Răsăritene, odată cu căderea Constantinopolului bizantin sub turcii musulmani.)

Însă lectura individuală a Bibliei poate induce o interpretare individuală a Sfintei Scripturi, o nuanță individuală și în cele din urmă sectantă (de fapt nu doar una, ci, cu timpul, multe mii de variante diferite) în ceea ce privește credința creștină. Este cazul Creștinătății apusene din ultimele cinciseci de secole, dar nu este o cale pe care să o poată urma Biserica Ortodoxă. De aceea, adevărata credință și adevăratul sens al Bibliei sunt cele care se revelează în cadrul comuniunii liturgice a întregii (și unicei) comunități ecclesiale.

Dacă, la fel ca și tipărirea de masă, alte tratări mass-media ale Bibliei produc aceleași efecte sectante, aceasta nu le recomandă pentru o folosire liturgică ortodoxă.

Acum, în directă legătură cu cântarea liturgică ortodoxă, este de amintit faptul că aceasta din urmă are un pronunțat caracter biblic.

În același mod, icoanele reprezentând pe Mântuitorul sau Sfinți ai Bisericii au doar un sens și o utilizare liturgică în Biserica Ortodoxă. Ele descoperă prezența respectivelor Persoane sfinte prin Harul Duhului Sfânt. Cadrul unei expoziții sau a unui muzeu schimbă cu totul sensul și folosința icoanei. În aceste situații icoana își pierde condiția sa religioasă, devenind un simplu obiect cultural. Pentru cântarea liturgică ortodoxă situația analogă este cea a concertului religios ce are loc în afara bisericii - în acest caz cântarea de proveniență bisericească devine poate mai artistică, dar nu mai este liturgică.

În sfârșit, clopotul - un instrument muzical folosit în Biserica Ortodoxă. Însă acesta este folosit în afara timpului și a spațiului slujbelor ortodoxe. El este folosit în general înainte de slujbă și doar pentru a chema creștinii la slujbă, ca un simplu semn sau semnal sonor.

Ca instrument doar material, el nu este cuvântător și îi lipsește duhul. Cuvântul dumnezeiesc are nevoie în slujbele Sale de altfel de «instrumente», totodată materiale cât și spirituale, așa cum este omul cântăreț. Pentru realitatea liturgică sunetul clopotului rămâne ca un simplu «atom» material sau ca un «bit» de informație, care poate reprezenta în mod sintetic

armonioasa «cantare» (/«muzică») a întregii lumi materiale - dar numai a lumii materiale, cu specificul său «concert liturgic» adus lui Dumnezeu.

b. Cântarea ortodoxă ca simbol liturgic

Câteva cuvinte mai sunt necesare referitor la sensul liturgic al muzicii (/cântării) bisericești ortodoxe. După Sfinții Părinți, teologii ortodocși de astăzi prezintă de asemenea muzica în Biserica Ortodoxă drept o activitate liturgică, în cadrul liturgic mai general al Bisericii. Liturgic, aceasta înseamnă simbolic. Și astfel, cântarea liturgică ortodoxă simbolizează cântarea cerească a îngerilor, prin intermediul inspirației melozilor descoperită oamenilor - care pot astfel să cunoască lumina dumnezeiască și împreună cu îngerii să aducă cântare de laudă lui Dumnezeu.

Însă cântarea comună a îngerilor cu oamenii este o viziune eshatologică a Împărăției cerurilor - și cântarea liturgică intermediază simbolic participarea la această realitate.

Oamenii cântând împreună și oamenii cântând împreună cu îngerii lui Dumnezeu constituie de asemenea un simbol al unității de credință.

Acest fel de simbolism caracterizează cântarea ortodoxă în întreaga sa istorie creștină. Și este important de observat dacă, la fel ca și cântarea ortodoxă și la fel ca celelalte vechi simboale liturgice (amintite mai înainte), noile medii de comunicație posedă potențialități simbolice asemănătoare, care să le poată deschide calea către o utilizare liturgică în Biserica Ortodoxă - singure sau împreună cu cântarea liturgică tradițională.

c. Scopuri și utilizări obișnuite ale noilor medii de comunicare

Dacă încercăm să aflăm originile mediilor de comunicație, în cauzalitatea lor spirituală, putem vorbi despre nevoia unor persoane aflate într-o relație de dragoste, de dragoste familială sau prietenie, de a birui distanța distanța corporală/materială, uneori o foarte mare distanță.

Desigur, putem vorbi despre interes dincolo de distanță, ca în comerț sau într-o campanie de război, dar în aceste cazuri ne deplasăm deja către un alt nivel spiritual, care explică apariția marilor distanțe între oameni.

De ce călătoresc oamenii, uneori la așa mari distanțe ? Călătorii de explorare, turism, emigrare, depărtate campanii de război, ce sperăm să găsim ? Ceva mai bun, material sau spiritual, o bucațică din Raiul pierdut !?

Dar acest fel de căutare a fericirii ne aduce ne-fericirea spirituală a depărtării de persoanele iubite. Ce fel de poștă ne poate ajuta ? Poșta clasică («tradițională»?) este prea lentă. Noile medii de comunicare instant ne promet un contact mai bun, în timp real, cu celălalt. Dar nu în «spațiu real», pentru că în cele din urmă am nevoie să-l întâlnesc, să-l ating pe celălalt, să ne împărtășim pâinea și cuvântul «față către față» și «gură către gură» (2 Ioan 12; 3 Ioan 13-14). Este ca o necesară acțiune liturgică. Pentru că într-o acțiune liturgică eu trebuie să-i întâlnesc pe ceilalți și pe Celălalt, pe Dumnezeu - pe Acesta în prezența sa spirituală și liturgic-sacramentală.

Noile medii de comunicare nu ne aduc ceva «nou» în acest domeniu al prezenței reale a celuilalt și nimic nou despre Celălalt, Dumnezeu în persoană. Astfel, există o oarecare contradicție între condiția «depărtată» a celor care folosesc (de aceea) mijloacele de comunicare și importanța prezenței corporale în actele liturgice tradiționale. Dar cea mai mare problemă în ceea ce privește folosirea liturgică a mijloacelor de comunicare rămâne referința la Dumnezeu. Ce nouă descoperire esențială despre Dumnezeu ne aduc nouă noile medii de comunicare ? Noi nu avem neapărat nevoie de (prea multă) credință pentru ale folosi. Folosirea obișnuită a noilor medii de comunicare este doar una omenească, materială, neutr(al)ă și imanentă. Nu putem folosi noile medii de comunicare pentru a comunica cu

cerul, cu Dumnezeu. Sau, și mai omenește, nu putem comunica prin intermediul noilor medii de comunicare cu persoanele iubite de care suntem separați prin distanța ultimă a morții. Dar în schimb putem aceasta prin oricare slujbă bisericească. Pentru că oricare slujbă bisericească își are rădăcina în Învierea Fiului lui Dumnezeu și astfel participăm la biruința asupra morții, cea mai mare depărtare posibilă între oameni, între oamenii aflați într-o legătură de iubire. Prin cântarea dumnezeiască și toate celelalte simboale ale slujbelor încercăm să comunicăm nu doar dincolo de moartea materială, dar și peste moartea spirituală, a urii și răului. Distanța spirituală a urii dintre oameni poate fi uneori mai mare decât cea spațială și cum pot ajuta «noile mijloace de comunicare» acolo unde nu este de acoperit vreo distanță în spațiu, ci o mare distanță spirituală în câmpul iubirii ? În acest ultim domeniu eficacitatea «mediilor» simbolice și liturgice tradiționale a fost verificată de multe generații de creștini.

C. Concluzii

Concluziile privind utilizarea liturgică a noilor medii de comunicare par să fie sceptice, dar istoria acestor medii nu a ajuns la sfârșit. Rămâne de văzut cum «comunicarea» poate să ajute în cele din urmă comuniunii. Și, în cazul concret al cântării liturgice, cum pot ajuta unele noi medii (radio, televiziune, Internet, CD etc.) la împlinirea aceluiași scop liturgic al comuniunii...

Semnificația spirituală și poate liturgică a noilor medii de comunicare rămâne încă să fie eventual înțeleasă. Poate că ele exprimă de o manieră indirectă și para-liturgică tocmai marea nevoie a întregii lumi de a găsi o cale spre comuniune, un strigăt de chemare a lumii spre iubire, către comuniunea într-o iubire.

Dumitru Stăniloae, *Spiritualitate și comuniune în Liturgia ortodoxă*, Craiova, 1986, p.191-200.

Sebastian Barbu-Bucur, *Cântarea de cult în Sfânta Scriptură și Sfânta Scriptură în cântările Bisericii*, "Studii Teologice" seria II, XL (1988), nr.5, p.86-104.

Egon Wellesz, *A History of Byzantine Music and Hymnography*, ed.II, Oxford, 1961, p.58.

Sf.Maxim Mărturisitorul, *Mistagogia*, tr. Dumitru Stăniloae, "Revista Teologică", 1944, nr.7-8, p.351 (PG 91, 709).

Dumitru Stăniloae, *Cântarea liturgică comună, mijloc de întărire a unității în dreapta credință*, "Ortodoxia" XXXIII (1981), nr.1, p.58-72.